

Ven, F. J. M. van de, *Anton Jurgens Hzn 1867-1945. Europees ondernemer, bouwer van een wereldconcern* (Zwolle: Waanders, 2006, 376 blz., €35,-, ISBN 90 400 8890 X).

In 2006 verschenen drie boeken over het Brits-Nederlandse concern Unilever. Geoffrey Jones behandelde de geschiedenis vanaf 1965, terwijl Ben Wubs een dissertatie schreef over Unilever tijdens de Tweede Wereldoorlog. F. J. M. van de Ven koos voor het leven en werk van Anton Jurgens (1867-1945). Volgens Van de Ven verdient Anton Jurgens als grondlegger van de Margarine Unie (1927) en vervolgens Unilever (1929) een biografie. Eerdere publicaties, zoals van Charles Wilson over de periode tot 1965, hebben volgens Van de Ven onvoldoende aandacht besteed aan de grote rol van Anton Jurgens. Van de Ven wil met deze zorgvuldige en, wat betreft illustraties, mooi verzorgde studie hierin verandering brengen.

Anton Jurgens stamt uit een geslacht van Limburgse kramers die textielwaren, aardewerk, kruideniersartikelen en dergelijke, verkochten in België, Duitsland en Brabant. Vanaf 1801 begon de familie Jurgens vanuit Oss te handelen in roomboter, maar na 1871 werd dit vervangen door margarine. Toen Anton werd geboren behoorde de familie Jurgens al tot de maatschappelijke bovenlaag van Oss. Na het overlijden van zijn vader in 1888 werd Anton in het familiebedrijf opgenomen. In de periode dat Anton directeur was maakte het bedrijf een snelle groei door, vooral dankzij de steeds grotere vraag naar margarine.

Na de margarine begon Jurgens met de productie van zeep en kaarsen (de grondstof hiervoor was een restproduct van de margarineproductie). Van de Ven bespreekt niet alleen de investeringen in fabrieken, maar ook de grondstoffenvoorziening en de detailhandel (bijvoorbeeld het geheime bezit van De Gruyter en de deelname in kaarsenfabriek Gouda). De expansie vond plaats in Europa, Azië en Afrika. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden hoge winsten behaald door het wegvallen van enkele buitenlandse producenten. Anton Jurgens richtte zijn blik toen op Noord- en Zuid-Amerika, maar die activiteiten leverden vooral grote verliezen op. De groei van het bedrijf was zo snel gegaan dat het na 1921 in grote problemen kwam. De winst daalde van ruim zestien miljoen gulden in 1920 naar acht miljoen in 1922. Jurgens had echter een grote 'stille reserve' opgebouwd: in 1919 ruim 26 miljoen gulden. Toch werd er enkele jaren geen dividend uitgekeerd aan de gewone aandeelhouders. De houders van preferente aandelen, waaronder de familie Jurgens, kregen wel hun dividend. Dit leidde tot veel klachten van aandeelhouders, een rechtszaak en een heuse anti-Jurgens campagne in de pers. Uiteindelijk kregen de aandeelhouders van de rechter gelijk en moest Jurgens alsnog dividend uitkeren. Opstandige aandeelhouders zijn niets nieuws.

Vanaf het hoofdstuk 'De jonge ondernemer, 1888-1902' volgt Van de Ven Anton Jurgens en zijn bemoeienissen met de familieonderneming tot aan de fusie met het bedrijf van de familie Van den Bergh tot de Margarine Unie in 1927 en vervolgens de fusie van de Margarine Unie met het Britse Lever

Brothers in 1929 tot Unilever. Om dubbele belasting te voorkomen werden in 1929 twee vennootschappen opgericht: Unilever Limited in Londen en Unilever NV in Rotterdam. In beide bedrijven bestond de directie echter uit dezelfde personen. In 1933 trad Anton af als lid van de Raad van Bestuur van Unilever.

De fusie met de grote concurrent Van den Bergh in 1927 kwam voor veel buitenstaanders als een verrassing, maar beide bedrijven hadden al vanaf 1908 een geheime winstpool. Van de Ven is helaas niet erg duidelijk over de gevolgen van deze pool voor de onderlinge concurrentie. In feite kwam het er op neer dat beide bedrijven afspraken maakten over de verdeling van de winsten op basis van hun aanzienlijke marktaandeelen. Hierdoor werd de concurrentie beteugeld. Op meerdere plaatsen in zijn boek schrijft Van de Ven dat Anton Jurgens altijd bereid was afspraken te maken met de concurrenten. In 1913 werd bijvoorbeeld een 'Walvispool' opgericht voor de inkoop van walvislevertraan en in 1926 kwam er een pool voor de productie van ghee: een plantaardige margarine voor Brits-Indië (India).

In zijn 'evaluatie' geeft Van de Ven een oordeel over de ondernemer Anton Jurgens, merendeels gebaseerd op de mening van tijdgenoten. Daarbij vliegen zoals gebruikelijk de kwalificaties je om de oren, waarvan sommige elkaar gaan tegenspreken. Wie nauwkeurig leest moet vaststellen dat Anton eerder een 'volger' (van Van den Bergh en Lever) was dan een innovator. Kritiekloos is Van de Ven niet want hij noemt ook de mislukkingen. De lange opsomming van investeringen biedt echter weinig analyse van de motieven en de strategie. Het lezen daarvan gaat op den duur tegenstaan. Door zijn onderzoek in voornamelijk het Rotterdamse bedrijfsarchief van Unilever, heeft Van de Ven veel gevonden over de ontwikkeling van het bedrijf. De persoon Anton Jurgens verdwijnt hierdoor naar de achtergrond. Alleen in het laatste hoofdstuk besteedt Van de Ven aandacht aan zaken als karakter, familie, religie, sociale en politieke activiteiten. Dit boek is daarom meer een bedrijfsgeschiedenis rondom één persoon geworden, dan een ondernemersbiografie.

Ferry de Goey

Aalders, G. H., *Operatie Safehaven. Kruistocht tegen een vierde rijk* (Amsterdam: Boom, 2006, 432 blz., €29,50, ISBN 90 8506 252 7).

Operatie Safehaven is het verhaal van een wereldwijd web dat de Duitse industriële kartels sponnen, de pogingen van de Amerikaanse regering om die netwerken bloot te leggen én de inspanningen van de Amerikaanse trusts om dat te dwarsbomen.

Op 10 augustus 1944 kwamen de Duitse topindustriëlen en nazi-bonzen in een geheime vergadering bijeen. Centraal stond de vraag hoe ze de Duitse dochterbedrijven, die over alle continenten waren verspreid, voor confiscatie konden behoeden. Ook na de Eerste Wereldoorlog was de Duitse industrie er al in geslaagd in het buitenland ‘ondergronds’ door te werken. Nederland was een van de landen die als wijkplaats dienden. De geallieerde inlichtingendiensten kregen spoedig lucht van de Duitse plannen. Om voor altijd af te rekenen met het gevaar van een Vierde Rijk, werd ‘Operatie Safehaven’ geboren. Doel was het opsporen en vernietigen van het Duitse economische oorlogspotentieel, waar ook ter wereld. Achter de schermen deden Amerikaanse concerns echter hun best om de operatie te dwarsbomen, bang als ze waren dat hun nauwe banden met de Duitse (oorlogs)industrie aan het licht zouden komen.

Een onthullend boek, dat zich – zoals president Roosevelt ooit zei over de geschiedenis van IG-Farben – laat lezen als een detective. *Operatie Safehaven* beschrijft minutieus hoe bedrijven uit Duitsland economisch verweven raakten met bedrijven in geallieerde en in neutrale landen. Dit gebeurde al na de Eerste Wereldoorlog en het stond op het punt te gebeuren toen de geallieerden poogden in te grijpen. Gerard Aalders is bij uitstek de man om een onderwerp als dit bij de kop te nemen, gezien de eerdere publicaties van zijn hand. Na boeken als: *Berooid*, *Eksters* en *Roof* was dit een logische stap. Aalders was dan ook bij onderzoek voor eerdere publicaties op het bestaan van Safehaven gestuit.

Zijn onderzoek, dat doorloopt in de koude oorlog, toont eigenlijk aan dat voor grote bedrijven een oorlog slechts een vervelende onderbreking was van hun *business as usual*. Het toont eveneens aan dat de wereldeconomie al heel lang dusdanig met elkaar vervlochten is dat oorlogen, verkiezingen of regeringswisselingen slechts rimpelingen zijn op de doorgaande tijdslijn van de internationale handel.

Operatie Safehaven is een spannend jongensboek. Het is een spionagethriller. Safehaven is namelijk op vele fronten uitgevochten. Binnen de VS waren de meningen over de economische inrichting van het naoorlogse Duitsland nogal verdeeld, reden was de angst voor het communisme. Net als in andere sectoren van de Duitse samenleving heeft de denazificatie bij bedrijven niet of nauwelijks plaatsgevonden als gevolg van het ontstaan van de koude oorlog. Een economisch sterk West- Duitsland was belangrijk voor Amerika. Als bij een kip of ei-discussie doemt ook de vraag op of Operatie Safehaven mislukt is omdat men uit angst voor het communisme de Duitse economie gespaard heeft, of heeft het mislukken van Operatie Safehaven de gespannen